

УДК 332.37

Р. М. Гулінчук,
науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН
О. І. Шкуратов,
к. е. н., с. н. с., завідувач відділу економіки природокористування в агросфері,
Інститут агроекології і природокористування НААН
О. С. Дорош,
д. е. н., доцент, професор кафедри управління земельними ресурсами
Національний університет біоресурсів і природокористування України

МЕХАНІЗМ ЕКОЛОГО-ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

R. Hulinchuk,
Scientific officer, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS
O. Shkuratov,
Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow, Head of the Division of Environmental Economics
in the Agrosphere, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS
O. Dorosh,
Doctor of Economy, Associate Professor, Professor of the Department of Land Resources,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MECHANISM OF ECO-SUSTAINABLE USE OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF AGRICULTURAL LAND

У статті наведено причини негативного стану земель сільськогосподарського призначення і їх економічного потенціалу. Ці проблеми випливають з незакінченості земельної реформи, зневажанні технологіями їх раціонального використання, відсутністю дієвих національної, галузевих і регіональних програм з охорони земель та ефективних еколого-економічних важелів у землекористуванні, недосконалості нормативно-правової бази, зниження рівня управління в землекористуванні та низькою ефективністю виробництва. Також у статті наведено механізм еколого-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення, який сприятиме комплексному вирішенню багатьох питань, що є важливими у сфері землекористування в Україні, і дасть змогу більшою мірою поєднати інтереси людини та природи (зокрема земельних ресурсів) для досягнення взаємовигідного рішення.

In the article describes the reasons for the negative state of agricultural lands and their economic potential. The problems arising from non completeness land reform, trampling of technology the rational use, lack of effective national, sectoral and regional programs of land protection and effective ecology-economic instruments in the land use, the imperfection of the legal framework, reduction of land use management and low efficiency of production. Also in the article are listed the mechanism of eco-sustainable use of the economic potential of agricultural land that will contribute to solving many complex issues that are important in land use management in Ukraine, and will allow greater extent to combine the interests of man and nature (including land resources) to achieve mutually beneficial solutions.

Ключові слова: еколого-збалансоване використання, механізм, земля, сільське господарство, економічний потенціал, природокористування, земельна реформа.

Key words: eco-sustainable use, mechanism, land, agriculture, economic potential, natural management resources, land reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перед суспільством завжди поставала проблема ефективного використання земельних ресурсів, вирішення якої дало б змогу максимально задовольнити потреби суспільства. Дана проблема стосується також й ефективного використання потенціалу земель сільськогосподарського призначення. Оскільки економічний потенціал земель сільськогосподарського призначення відіграє важливу роль у розвитку продуктивних сил країни, а його нераціональне викорис-

тання призводить до того, що ґрунти втрачають свої якісні властивості, що призводить до погіршення їх якісного стану. Тому на даний час основою подальшого розвитку сільського господарства і збільшення валової продукції є ефективне використання економічного потенціалу землі та підвищення її продуктивності. Виходячи з цього пошук шляхів вирішення проблеми раціонального використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення є досить актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичні засади ефективного та раціонального використання, а також охорони й відтворення земельних ресурсів досліджували, насамперед, такі вчені, як Д.І. Бабміндра, Г.Д. Гуцуляк, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, Л.Я. Новаковський, М.Г. Ступень, А.М. Третяк, М.М. Федоров та інші. Проблемам визначення економічного потенціалу земельних ресурсів присвячені наукові праці такого вітчизняного таких вітчизняних вчених, як: О.В. Величко, Ю.Г. Власенко, В.В. Россоха.

ЦІЛІ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є висвітлення еколого-економічних проблем збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення та обґрунтування механізму їх вирішення.

ВІКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах коли природні ресурси обмежені, а потреби населення постійно зростають, підвищення економічної ефективності їх використання набуває першочергового значення. Затяжна криза в аграрній сфері, посилила негативні прояви у ефективному використанні економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення. А культура землеробства в умовах екологічної кризи і відсутності необхідних матеріально-технічних засобів знизилася, технології і системи землеробства, що застосовуються при обробітку ґрунту призводять до ґрунторуйнівних процесів, через що сільськогосподарське використання земель набуло виснажливого характеру. Така існуюча останніми роками стійка тенденція до погіршення якісного стану сільськогосподарських угідь, та несприятливі процеси в майбутньому можуть стати загрозою національній безпеці України [1].

Причинами вказаних негараздів є незакінченість земельної реформи, зневажання технологіями їх раціонального використання, відсутність дієвих національної, галузевих і регіональних програм з охорони земель та ефективних екологічних важелів у землекористуванні, недосконалість нормативно-правової бази та зниження рівня керованості в землекористуванні. Але основною проблемою є низька ефективність виробництва, а деградація ґрунтів є її наслідком [1; 2].

Так, інтенсивне використання сільськогосподарських земель призводить до деградації земель внаслідок дії природних і антропогенних чинників. Тому для використання сільськогосподарських земель важливими є раціональна структура агроландшафтів і їх просторовий розвиток, що передбачає територіальну організацію сільськогосподарських угідь, виробництво економічно доцільної кількості продукції, збереження екологічної рівноваги всіх природних чинників.

У раціональному використанні економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств важливе значення має збереження родючості ґрунту. При нинішній системі землеробства, недостатньому внесенні органічних добрив і відносно низькій питомій вазі багаторічних трав у структурі посівних площ створюються умови для зниження загальних запасів гумусу, виникає загроза деградації ґрунтів — погіршення фізичних властивостей, зниження природної родючості й ефективності використання мінеральних добрив.

Раціональне та збалансоване використання економічного потенціалу сільськогосподарських земель означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів не виснажуючи при цьому ґрунт [1].

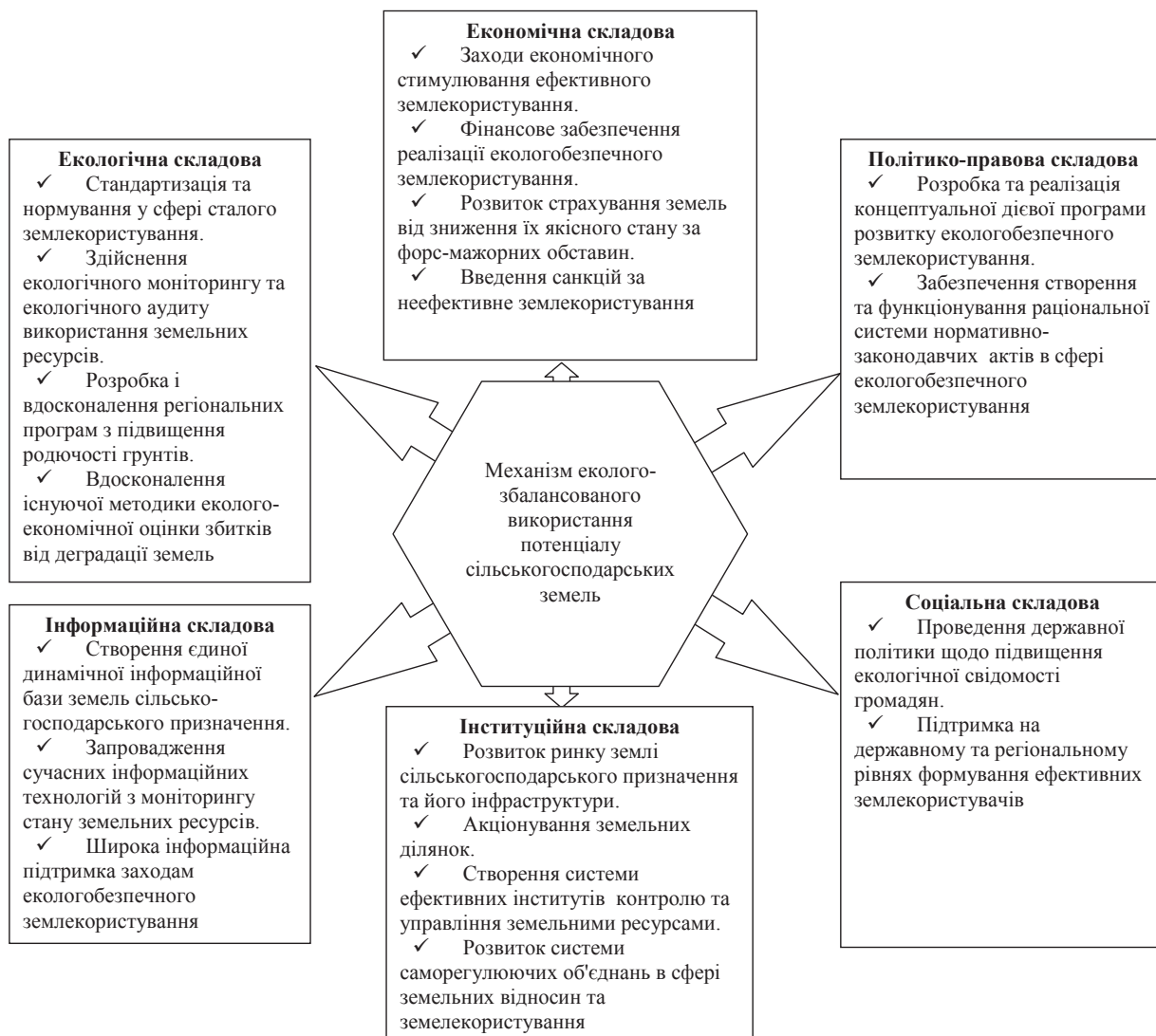
Упровадження еколого-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення є довготривалим процесом [3]. Оскільки механізм еколого-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення є органічною складовою економічного механізму природокористування то відповідно, ряд заходів, щодо екологічного використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення мають узгоджуватись з іншими економічними механізмами і природними процесами, що реалізуються у єдиній економічній системі господарювання.

На нашу думку, механізм еколого-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення має включати такі його взаємопов'язані структурні елементи, як екологічна, економічна, інституційна, інформаційна, соціальна та політико-правова складові (рис. 1).

На нашу думку, даний механізм еколого-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення сприятиме комплексному вирішенню багатьох питань, які є важливими у сфері землекористування в Україні, і дасть змогу більшою мірою поєднати інтереси людини та природи (зокрема земельних ресурсів) для досягнення взаємовигідного рішення.

Даний механізм має шість складових, які в свою чергу, реалізуються через певні важелі впливу.

При здійсненні оцінки економічної складової важливу роль відіграють заходи економічного стимулювання ефективного землекористування, які включають податкові пільги, виплати і відшкодування, субсидії та дотації, компенсацію відсотків за банківські кредити, державні закупівлі сільськогосподарської продукції для тих землекористувачів які сприяють поліпшенню якості ґрунтів, про-

Рис. 1. Складові механізму еколого-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення

водять раціональне і екологобезпечне землекористування за свій рахунок [4; 5]. У разі здійснення державою таких необхідних заходів, як консервація деградованих чи забруднених земель має бути передбачена компенсація коштів сільськогосподарським товаровиробникам.

Проте разом з вищезазначеними заходами стимулювання держава може здійснювати й "примусове стимулювання" тих землекористувачів, які неефективно використовують земельні ресурси, не дбають про їхній екологічний стан, своїми діями призводять до деградації таких земель. До таких "стимулів" можна зарахувати штрафи, платежі, додаткове оподаткування, різні збори та інші санкції.

Екологічна складова передбачає насамперед вдосконалення процесів стандартизації та нормування у сфері землекористування. Оскільки багато нормативів та стандартів не відображають реального стану речей, тому багатьом виробникам вигідніше сплатити штраф, ніж проводити певні роботи щодо відновлення земельних ресурсів. Виходячи з

цього державним та місцевим органам влади слід першочергово впровадити такі стандарти і нормативи, які б відповідали концепції екологобезпечного землекористування і забезпечували економічну ефективність використання економічного потенціалу сільськогосподарських угідь [4; 6].

Винятково важливою є соціальна складова, яка має передбачати низку заходів щодо формування й підвищення екологічних знань та свідомості громадян дасть змогу через певний період сформувати той прошарок ефективних землекористувачів, який буде реалізовувати у практичній площині принципи еколого-збалансованого землекористування.

Політико-правова складова насамперед полягає у забезпеченні створення і функціонування виваженої раціональної системи нормативно-законодавчих актів, що регулюватимуть екологобезпечне використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення.

Інституціональна складова полягає в створенні системи ефективних інститутів контролю та уп-

равління земельними ресурсами. Діючі державні та регіональні інститути не повною мірою забезпечують ефективне управління земельними ресурсами. Причинами такого є недосконалість законодавства, часткове дублювання функцій, відсутність відповідальності за результати, недостатність повноважень, нездатність своєчасно реагувати на порушення та інше.

Інформаційна складова повинна передбачати функціонування єдиної динамічної інформаційної бази моніторингу стану земель сільськогосподарського призначення та їх використання, яка б містила всю необхідну актуальну технічну, економічну, екологічну інформацію і допомагала б ефективнішому використанню таких земель.

Функціонування описаного механізму еколого-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення, на нашу думку, дозволить перейти на новий, якісний рівень ефективного землекористування з максимальним врахуванням інтересів природи та людини в контексті сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для того, щоб подолати гостру екологічну кризу в землекористуванні та стати на шлях еколого-збалансованого використання економічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення потрібно здійснити глибоку науково обґрунтовану реконструкцію землекористування, яке буде відрізнятися від традиційного системністю, екологічністю, соціально-економічною вмотивованістю.

У той же час для подолання еколого-економічної кризи в землекористуванні, раціонального та ефективного використання земель, а також виконання завдань з їхньої охорони та відтворення родючості й екологічних функцій ґрунтового покриву основними стратегічними напрямками діяльності повинні стати:

— раціональне використання земель (зокрема під господарськими системами і поселеннями) шляхом упорядкування структури їхнього розподілу за категоріями, угіддями і власниками. При цьому обов'язковим є дотримання екологічних вимог при землеустрої території, здійснення заходів консервації деградованих і технічно-забруднених угідь, обмеження відведення продуктивних земель для несільськогосподарських цілей;

— зменшення розораності ґрунтового покриву;

— поетапне встановлення еколого-збалансованого співвідношення земельних угідь у зональних системах землекористування;

— формування систем ґрунтозахисного адаптивно-ландшафтного землеробства;

— екологічна стабілізація ландшафтів через здійснення заходів щодо ґрунтозахисної контурно-меліоративної організації території, встановлення збалансованого співвідношення природних

та антропогенно змінених земель, заліснення та рекреаційне освоєння територій;

— удосконалення та застосування економічних важелів впливу на суб'єкти землегосподарування стосовно забезпечення сталості й оптимальної структури агроландшафтів.

Одночасно слід передбачити запровадження системи економічних і юридичних санкцій за погіршення якості, порушення або знищення ґрунтового покриву.

Література:

1. Величко О.В. Стратегія раціонального використання земельного потенціалу аграрних підприємств / О.В. Величко // Інноваційна економіка. — 2013. — № 3. — С. 178—182.

2. Власенко Ю.Г. Економічна ефективність використання сукупного ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / Ю.Г. Власенко // АгроСвіт. — 2011. — № 8. — С. 34—36.

3. Шашула Л.О. Організаційно-економічні заходи екологізації сільськогосподарського землекористування: дис. канд. екон. наук: 08.00.06 / Л.О. Шашула. — Київ, 2007. — 219 с.

4. Балук С.А. Сертифікація земель (ґрунтів) сільськогосподарського призначення у системі землекористування України / С.А. Балук, В.П. Тетеря // Вісник аграрної науки. — 2005. — № 3. — С. 5—9.

5. Киричок О.В. Оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / О.В. Киричок // АгроСвіт. — 2011. — № 6. — С. 53—56.

6. Россоха В.В. Методичні підходи до оцінки потенціалу земельних ресурсів / В.В. Россоха // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 29—35.

References:

1. Velychko, O.V. (2013), "Strategy rational use of land potential of agricultural enterprises", *Innovatsiyina ekonomika*, vol. 3, pp. 178—182.

2. Vlasenko, Yu.G. (2011), "The economic efficiency of use total resource potential of agricultural enterprises", *AhroSvit*, vol. 8, pp. 34—36.

3. Shashyly, L.O. (2007), "Organizational and economic principles of greening agricultural land management", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics of natural resources and environmental protection, Council on studying productive forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

4. Baluk, S. A. (2005), "Certification land (soil) for agricultural purposes in the system of land tenure Ukraine of Ukraine", *Visnyk ahrarnoyi nauky*, vol. 3, pp. 5—9.

5. Kirichek, O.V. (2011), "Estimation of efficiency use of resource potential agricultural enterprises", *AhroSvit*, vol. 6, pp. 53—56.

6. Rossokha, V.V. (2009), "Methodical approaches to assessment of potential land resources", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 29—35.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2014 р.